

KİTABŞÜNASLIQ

Səbinə NEMƏTZADƏ

Azərbaycan MEA

*M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun böyük elmi işçisi,
ilahiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru*

ORTA ƏSR ŞƏRQ ƏLYAZMALARININ TƏSNİFATI VƏ BAKI ƏLYAZMALARININ KATALOQLAŞDIRILMASI

Xülasə

Bu məqalədə orta əsr Şərq əlyazmaları və onların təsnifatı, əlyazmalar kataloqunun yaradılmasının vacibliyi haqqında bəhs edilmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan MEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan və tədqiq edilən əlyazma kataloqları haqqında da danışılmışdır.

Açar sözlər: kataloq, ilahiyyat, dilçilik, ədəbiyyat, tarix, fəlsəfə, əlyazmalar, orta əsr.

Əlyazma əsərləri orta əsr Şərq tarixşünaslığı və mənbəşünaslığı elmində başlıca tədqiqat obyektinə və əldə olan ən dəyərli maddi-mənəvi irsdir. Orta əsr yazılı ədəbiyyatı təbii ki, başda İslam ədəbiyyatı olmaqla müsəlman alimlərinin səyi nəticəsində mükəmməl bir yazılı ədəbiyyat səviyyəsinə yüksəlmişdir. Əlyazma kataloqlarını nəzərdən keçirəndə görürük ki, İslam mədəniyyəti tarixində bir sıra müasir elm sahələrini çıxmaq şərti ilə cəmiyyətin ehtiyac duyduğu hər bir elm sahəsində əsərlər yazılmışdır. Elm sahələrinə görə və ya mövzuya görə orta əsr Şərq əlyazmalarını qısaca olaraq belə təsnifləndirmək mümkündür: a) İlahiyyat: təfsir, qiraət, təcvid, üsuli-təfsir, hədis, icazət, şəmail, əqaid (kəlam), fiqh, üsul-i-fiqh, fəraiz, ədəb-i-şəriyə, təsəvvüf, din fəlsəfəsi, din sosiologiyası, din psixologiyası, əxlaq və s.; b) Linqvistika: (dil elmləri) - sərf, nəhv, lüğət və s.; c) Ədəbiyyat: dastanlar, folklor, poeziya, şeir, şeir tənqidi, əruz, qafiyə, ədəb, bələğət, zərb məsəllər, atalar sözləri və s.; ç) Tarix: siyasi-hərbi tarix, mədəniyyət tarixi, siyer, elm tarixi, dinlər tarixi və s.; d) Fəlsəfə: İlahiyyat, məntiq, cədəl, siyasət, əxlaq və s. Daha sonra, riyaziyyat: fizika, kimya, tibb (cərrahiyyə, baytarlıq və s.), zoologiya, botanika, sehr, yuxu yozumları, ensiklopedik əsərlər, fihristlər və s.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda bu elm sahələrinin demək olar ki, hər birinə dair əsərlərin əlyazma nüsxələrinə rast gəlmək mümkündür. Buna institutda hazırlanan və nəşr olunan əlyazma kataloqları canlı sübutdur.

Əlyazmaların kataloqlaşdırılması böyük təcrübə yolu keçmiş bir prosesdir. İslam alimləri tərəfindən tətbiq olunan fihristləmə metodu ilə yanaşı müasir dövrdə əlyazmaların kataloqlaşdırılması geniş vüsət almışdır (ənənəvi və elektron versiyalı kataloqlar). Kataloqlaşdırma işi Qərbdə başladığına və müsəlman alimlərinin bu sahədəki çalışmalarını onlardan sonra mənimsədiklərinə baxmayaraq (yəni müasir kataloqlaşdırma metodları - S.N), XIX əsrin II yarısından başlayaraq müsəlman ölkələrində saysız-hesabsız əlyazmalar kataloqları işıq üzü görmüşdür.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda da bugünə qədər xeyli sayda əlyazmalar kataloqu hazırlanmış və çap olunmuşdur: İlk əlyazmalar kataloqu iki cildə I cild 1963-cü ildə, II cild 1967-ci ildə nəşr olunmuşdur. Bu kataloqlarda ərəbdilli və farsdilli əlyazmalar yer alır. Daha sonra 1984-cü ildə bir cildə ərəbdilli əlyazmaları kataloqu işıq üzü görmüşdür. İnstitutun "türkdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsin"də türk əlyazmaları kataloqunun iki cildi tərtib olunmuşdur. 2007-ci ildə nəşr olunmuş I cildə "Folklor abidələr və müəllifsiz əlyazmalar", 2009-cu ildə nəşr olunmuş II cildə isə "Poeziya" bölməsi yer alır. Farsdilli əlyazmalar şöbəsində üç cildə "Fars əlyazmaları kataloqu" nəşr olunmuşdur. I cild 1994-cü ildə, II cild 2000-ci ildə, III cild 2007-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Əlyazmalar İnstitutunun "Ərəbdilli əlyazmalar şöbəsin"də ərəb əlyazma kataloqlarının üç cildi hazırlanmış və nəşr olunmuşdur. Eyni zamanda 2009-cu ildə Əbdülqəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadə kitabxanasının kataloqunun I cildi işıq üzü görmüşdür.

İnstitutda həmçinin vəqf olunmuş əlyazmalar kataloqu, əlyazma kolleksiyaları kataloqu tərtib edilmiş və nəşr olunmuşdur.

İnformasiya texnologiyalarının inkişaf etdiyi bir dövrdə AMEA M.Füzuli adına əlyazmalar institutunda mühafizə edilən Şərq əlyazma kitablarının ümumi siyahısının, Bakı əlyazma kataloqlarının elektron versiyaları da hazırlanmışdır ki, bu da elmin müxtəlif sahələrində yeni tədqiqat obyektlərinin ortaya çıxmasına mütləq təkan verəcəkdir.

Əlyazma kitablarının təsnifi, elmi-paliografik təsviri və onların kataloqlaşdırılması mütəxəssisdən əsaslı elmi-biliyə, bacarığa, səriştəyə malik olmağı tələb eləyən bir işdir. Bu işin tarixşünaslıq, mənbəşünaslıq elmində əhəmiyyəti təkzibedilməzdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Kamandar Şərifli. *Əbdülqəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadə kitabxanasının kataloqu. I cild. Bakı: Nurlan, 2009.*
2. *Türkdilli əlyazmaların kataloqu. Folklor abidələr və müəllifsiz əlyazmalar. I cild, Bakı: Elm, 2007.*
3. Nurəliyeva T. *Vəqf olunmuş əlyazmalar kataloqu. Bakı: Nurlan, 2009.*
4. Nurəliyeva T. *Əlyazma kolleksiyaları kataloqu. Bakı: Nurlan, 2006.*
5. *Каталог арабских рукописей. Том I–III. – Баку, 1984–2007.*
6. *Каталог персидских рукописей Том I–II.– Баку, 1994–2007.*
7. *Каталог тюркских рукописей. Том I. Баку: Нурлан, 2009.*

Sabina Nematzada

Classification of medieval Oriental manuscripts and cataloguing Baku manuscripts

Summary

This article refers to the medieval Oriental manuscripts and their classifications. Mention the importance of creating a catalogue of manuscripts. Refer to catalogues of manuscripts that are stored and investigated at the Institute of manuscripts named after M.Fizuli of Azerbaijan National Academy of Sciences.

Key words: manuscripts, Middle Ages, catalogue, theology, linguistics, literature, history, philosophy.

Сабина Нематзаде

Классификация средневековых восточных рукописей и каталогизация бакинских рукописей

Резюме

В этой статье говорится о средневековых восточных рукописях, об их классификациях. Упоминается важность создание каталог рукописей. Говорится о каталогах рукописей, которые хранятся и исследуются в Институте Рукописей имени М.Физули Национальной Академии Наук Азербайджана.

Ключевые слова: рукописи, средневековья, каталог, теология, лингвистика, литература, история, философия.